

KÓDEX – HATÁLY – ÉRTELMEZÉS

Az alapelvi rendelkezések és a jogvédelmi eljárás a nem peres ügyek tekintetében

SZIGETI KRISZTINA
doktoranda (PPKE JÁK)

Bevezetés

E. J. Hobsbawn a XX. századot a szélsőségek korának tartotta.¹ Leo Valiani olasz történész szerint: „Századunk azt illusztrálja, hogy az igazság és egyenlőség eszméjének győzelme mindig pillanatnyi, de azt is, hogy ha meg tudjuk őrizni a szabadságot, akkor mindent előről lehet kezdeni.” Yehudi Menuhin Nagy-Britanniában élő zenész a kérdésre úgy válaszolt, hogy „Ha össze kellene foglalnom a huszadik századot, azt mondanám, hogy ez keltette a legvérmesebb reményeket az emberiség történetében, s ez rombolt le minden illúziót és minden ideát.”² Ugyanakkor ez a szélsőséges világ volt bölcsője a megalakuló nemzetközi szervezeteknek, a gyarmati sorból az önálló államiság útjára lépő harmadik világbeli államoknak, Kelet és Nyugat hidegháborújának, és a nyugati civilizáció kultúrtermékének, a minden embert egyenlően megillető jogok koncepciójának.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának preambulumban az alapítók kifejezetten azt fogalmazták meg, hogy a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon az emberiség családjának minden egyes tagja méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja. Annak érdekében, hogy az emberi jogok tiszteletben tartása ténylegesen megvalósulhasson, nemzetközi kapcsolatok és belső politikai-társadalmi viszonyok olyan rendszerének kialakulását tűzték ki célul az alapítók, és egyben fogalmazták meg

¹ E. J. HOBSBAWM: *A szélsőségek kora, a rövid XX. század története*. H.n., Panonica Kiadó, 1998. 573.

² HOBSBAWM i. m. 8.

minden természetes személy javára jogként, amelyben a nyilatkozatban kinyilvánított jogok és szabadságok teljes hatállyal érvényesülnek.³

1. A tisztességes eljáráshoz fűződő jog genealógiája

Ha kinyitjuk a Polgári perrendtartást rögtön az alapelveknél, a tisztességes eljárás követelményét azonnal a törvény célja után találjuk. Kiemelten fontos a demokrácia és jogbiztonság érvényesülése szempontjából, hogy a közhatalom megtestesítői, közülük is leginkább a bíróságok, mint az igazságszolgáltatás letéteményesei az eléjük vitt jogvitákat számon kérhető elvek figyelembe vételével vizsgálják meg és bírálják el. A tisztességes eljárás alapelve nem kizárólag a belső jogfejlődés terméke, származását tekintve nemzetközi jogi gyökerekkel rendelkezik.

Az ENSZ Alapokmányának 1945-ben és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 1948-ban való elfogadásával az emberi jogok védelme egy új, nemzetközi szinten jelent meg, s már nem kizárólagosan az egyes államok belső joghatósága alá tartozott. Ezt a korszakkezdetet John Vincent megfogalmazása alapján a „normatív forradalom”-nak is nevezhetjük.⁴

Az Európát érintő regionális nemzetközi egyezmények közül az emberi jogok vonatkozásában az 1950. november 4-én aláírt Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Védelmének Európai Egyezménye volt az első, ezt követte az univerzalitásra törekvő, az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, majd az Európai Unió Alapjogi Chartája.⁵

A belső jogba elsőként beemelt Egyezségokmány⁶ az 1989-ben kezdődött alkotmányozási folyamatra gyakorolt nagy hatást. A demokratikus átalakulás jegyében az alapvető jogok és kötelezettségek XII. fejezete szó szerint ismételte meg az Egyezségokmánybeli jogokat és szabadságokat. A tisztességes eljárás joga az alkotmányi szintű szabályozással alapvető joggá vált. Az alkotmányjogi rendelkezés azonban nem biztosította még az alanyi jog maradéktalan érvénye-

³ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 28. cikke.

⁴ HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2008. 66–67.

⁵ 2007/C 303/01 számon közzétéve az Európai Unió Hivatalos Lapjában 2007. december 14-én. Az Alapjogi Karta politikai nyilatkozatként létezett 2001-től, a Lisszaboni Szerződésnek azonban kötelező erővel bíró része.

⁶ Beiktatta az 1976. évi 8. tvr.

sülését, ezen a jogi szabályozási szinten az állam védelmi funkciója nem, csak a deklaratív elismerés működik. A valóságos jogvédelemhez, az egyén egyedi ügyeiben tisztességes eljárás keretében való döntésekhez a belső jog egyes jogági szabályainak átalakítása kellett, melyek szemléletükben és tételes jogi normáiban is alkalmasak voltak megvalósítani az úgynevezett védekezési jogokat.

Az alkotmányos jogvédelemnek köszönhetően az emberi jogok közül az abszolút szerkezetűek a Ptk. nyitott konstrukciójú személyiséget védő szabályainak hatálya alá kerültek, első sorban a bíróságok jogértelmezési gyakorlatának köszönhetően. Erre példa a hozzátartozó elvesztése során sérülő teljes családban élés joga, a betegjogok köre, bár ezek mindegyike más anyagi jog rendelkezései között legalább áttételesen megjelenik. Ugyancsak az alkotmánybeli deklaráció eredményezte – bár igen ritkán előfordulóan – az alapjogi bírászkodás megjelenését a rendes bíróságok döntésében, vagyis azt a helyzetet, hogy a bírósági döntés magára az Alkotmányra hivatkozik.⁷

A második nagy hatást a belső jogfejlődésre a Római Egyezmény (EJEE) gyakorolta. A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény 9. §-a igazságszolgáltatási alapelvként rögzítette a tisztességes eljáráshoz való jogot, minden bíróság előtti eljárásban alkalmazandó alapelvként, kiterjesztve annak hatályát a büntető és a polgári bírósági peres és nemperes eljárásra is. Az országos ítélőtábla székhelyének és illetékességi területének megállapításáról, valamint az igazságszolgáltatás működését érintő egyes törvények módosításáról szóló 1999. évi CX. törvény (VIII. Ppn.) az Egyezmény 6. cikkének (1) bekezdése polgári eljárásokra vonatkozó alanyi jogait polgári eljárásjogi alapelvvé alakította, amikor a Pp. 2. § (1) bekezdésébe emelte azokat.⁸ A törvény indokolása az újraszabályozás rendező elveként kifejezetten kiemeli a garanciális jogoknak az Európai Emberi Jogi Egyezménnyel összhangban történő garantálását, amelyek a törvény egyes tételes előírásaiban válnak konkrét eljárási szabályokká. A jogalkotói cél az volt, hogy a perrendtartás elvei összhangba kerüljenek a nemzetközi egyezményben vállalt kötelezettségeinkkel.⁹ A jogfejlesztés

⁷ SONNEVEND Pál: *Az alapjogi bírászkodás és korlátai*. www.fundamentum.hu/sites/default/files/98-4-09.pdf; HALMAI Gábor (szerk.): *Család, tulajdon és emberi jogok*. Budapest, Indok Bt., 1999.; HALMAI Gábor (szerk.): *Személyi szabadság és tisztességes eljárás*. Budapest, Indok Bt., 1999.; HALMAI Gábor (szerk.): *Sajtószabadság és személyiségi jogok*. Budapest, Emberi Jogi Információs és Dokumentációs Központ-Aduprint Kiadó és Nyomda Kft. 1998.

⁸ A törvény szövege: „A bíróságnak az a feladata, hogy – összhangban az 1. §-ban foglaltakkal – a feleknek a jogviták elbírálásához, a perek tisztességes lefolytatásához és ésszerű időn belül történő befejezéséhez való jogát érvényesítse.”

⁹ Az országos ítélőtábla székhelyének és illetékességi területének megállapításáról, valamint az igazságszolgáltatás működését érintő egyes törvények módosításáról szóló 1999. évi CX. törvény indokolása.

körében az utolsó lépés a jogvédelmi eljárás specializált létrehozása volt. 2003. július 1. napján lépett hatályba a VIII. Ppn. 2. §-ának az a rendelkezése, mely a jelenlegi Pp. 2. § (3) bekezdését tartalmazza, anyagi jogi szankciót beültetve az eljárásjogi alapelvek közé.

Az eljárásjogi jogintézmény származási vonalát röviden áttekintve, meg kell, hogy állapítsuk, a tisztességes eljárás joga sokarcú: emberi jog, alapvető jog, igazságszolgáltatási és polgári jogi alapelv, s nem utolsó sorban egy felelősségi alakzat tényállási része. E minőségeket folyamatosan magán és magában hordja, legfeljebb az lehet a kérdés, hogy melyik jellemzője lesz domináns.

2. A jogvédelmi eljárás

Az emberi jogok történetében a huszadik század nem kiinduló pont volt, hanem igen jelentős állomás.¹⁰ A demokrácia és a jogállamiság egyik mércéje lett az emberi jogok védelmének minősége. Az egyes nemzetközi egyezmények az ellenőrzés és a számonkérés érdekében nemzetközi szervezetet is létrehoztak, ilyen a Strasbourgi Emberi Jogi Bíróság, a tagállamok pedig a védett jogokat az alkotmányaikban deklarálták. Ezek azonban csak az állam és annak közhatalmi szervei számára teremtettek – elsősorban jogalkotási – kötelezettséget, az egyén szempontjából a deklarált jogok érvényesüléséhez további eszközök voltak szükségesek. Ezért fogalmazta meg az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, az Egyezségokmány, a Római Egyezmény és az Alapjogi Karta, hogy biztosítani kell az egyén számára az alapjogait ért sérelem esetére a hatékony jogorvoslatot.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 2. cikkének (3) bekezdés a.) pontja szerint „Az Egyezségokmányban részes minden állam kötelezi magát annak biztosítására, hogy minden olyan személy, akinek az Egyezségokmányban elismert jogai vagy szabadságai sérelmet szenvednek, hatékony jogorvoslattal élhessen akkor is, ha a jogok megsértését hivatalos minőségben eljáró személyek követték el.” Az EJEE 13. cikke úgy rendelkezik, hogy „Bárminek, akinek a jelen Egyezményben meghatározott jogait és szabadságait megsértették, joga van ahhoz, hogy a hazai hatóság előtt a jogsérelem hatékony orvoslását kérje az esetben is, ha e jogokat hivatalos minőségben eljáró személyek sértették meg.” Az Európai Unió Alapjogi Chartájának 47. cikk 1. beke-

¹⁰ A dolgozat bázisnak tekinti a természetjogi gondolkodókat, a felvilágosodás filozófusait, az angol, a francia és az Amerikai Egyesült Államokbeli alkotmányfejlődés eredményeit, továbbá a XIX. és XX. században létrehozott egyes európai állapotok alkotmányait, valamint az azokban rögzített alapvető emberi jogokat.

dése azt mondja ki: „Mindenkinek, akinek az Unió joga által biztosított jogait és szabadságait megsértették, az e cikkben megállapított feltételek mellett joga van a bíróság előtti hatékony jogorvoslathoz.”

Az 1989. évi XXXI. törvénnyel módosított Alkotmányunk ugyancsak kettéválasztva szabályozza a rendes jogorvoslatot a jogvédelmi eljárástól. Az előbbi az 57. § (5) bekezdése, az utóbbit a 70/K § foglalja magában.¹¹ Az alapvető jogok hatósági eljárásokkal összefüggésben bekövetkezett megsértése miatti jogvédelem alkotmányban való rögzítése egyrészt alapvető joggá formálta az emberi jogot, másrészt közvetlen jogalkotói kötelezettséget rótt az államra. Sokáig úgy tűnt, hogy a Ptk. 349. §-ában megfogalmazott közigazgatási jogkörben okozott kár speciális felelősségi alakzata megfelel ennek a kritériumnak, azonban rendszertani elhelyezése miatt ez a kárfelelősségi alakzat alkalmatlan volt az alapjogsérelmek reparálására, mivel elvi funkciója és kialakított gyakorlata miatt, elsődlegesen a vagyoni károk orvoslására szolgált. Mellette az abszolút szerkezetű alapvető jogok személyiségi jogként jelentek meg a civil jog által biztosított védelem körében. Azok az alanyi jogok, köztük a hatékony jogorvoslatot megvalósítani hivatott jogvédelmi jogok, amelyek nem váltak személyhez fűződő joggá, vagy immateriális a sérelmük, nem nyertek belső anyagi jogi szabályozást és védelmet. Ennek az állapotnak a reparálására született meg még az Európai Unióhoz való csatlakozásunkat megelőzően az a szabályozás, amely a polgári eljárásjog kódexébe nemcsak a tisztességes eljáráshoz való jog ‘anyajogát’ emelte be, hanem 2003. július 1. napjától hatályba lépve önálló jogvédelmi eljárást hozott létre a Pp. 2. § (3) bekezdése beiktatásával.

Értelemszerű, hogy a polgári eljárásjogba kizárólag a tisztességes eljáráshoz való jog polgári vonatkozású rendelkezései kerültek, s ezekből is csak azok, melyek korábban nem képezték az alapelvek részét: a.) az általános értelemben vett bírósághoz fordulás joga, amely átalakította a közigazgatási határozatok felülvizsgálatának körét, b.) a tisztességes tárgyaláshoz való jog, illetőleg c.) az eljárás ésszerű időn belül való befejezésének joga, mely 1993. január 1. napjától követelményként szerepelt az alapos tárgyalással együtt a korábbi Pp. 3. § (2) bekezdésében. Az idézett nemzetközi egyezményektől függetlenül a tisztességes eljáráshoz való jog többi eleme (a törvény által felállított bíróság, a törvé-

¹¹ 57. § (5) A Magyar Köztársaságban a törvényben meghatározottak szerint mindenki jogorvoslattal élhet az olyan bírósági, közigazgatási és más hatósági döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti. A jogorvoslati jogot – a jogviták ésszerű időn belüli elbírálásának érdekében, azzal arányosan – a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával elfogadott törvény korlátozhatja.

70/K. § Az alapvető jogok megsértése miatt keletkezett igények, továbbá a kötelességek teljesítésével kapcsolatban hozott állami döntések elleni kifogások bíróság előtt érvényesíthetők.

nyes bíróhoz való jog, a független és pártatlan bírósághoz való jog, a nyilvános tárgyalás elve, a bírósághoz fordulás joga, döntési kötelezettség, a jogorvoslathoz való jog) létező és működő alapelv volt, legfeljebb korlátozottabb módon.

Az idézett rendelkezések alanyi jogként határozzák meg a közhatalmi eljárással okozott jogsérelmek miatti jogvédelmet. Ez a jogvédelem azonban kettős, egyaránt magában foglalja a hagyományos értelemben vett jogorvoslati eljárást (a fellebbezés lehetőségének biztosítását, bármely hatósági határozat bíróság általi felülvizsgálatát) másfelől a jogvédelmi eljárást, amely a közhatalmi eljárásokkal okozott jogsérelmek miatti eljárást jelenti, ez azonban a konkrét eljárásbeli jogorvoslaton kívül eső önálló eljárás függetlenek attól. Nem céljuk és feladatuk, hogy újabb rendes vagy rendkívüli jogorvoslati fórumok legyenek, a jogsérelmet nem orvosolják, hanem kártérítés módjára reparálják.¹²

A bíróságok a hatalommegosztás harmadik ága, ugyanakkor a közhatalomnak részét képezik, és szűkebb értelemben a közigazgatásnak is alkotóelemei. Tevékenységük ily módon más hatóságok döntései feletti kontrollt valósít meg, de saját tevékenységük is kontroll alá esik a jogállamiság mércéje szerint. Ez utóbbi ellenőrzés, az igazságszolgáltatási funkció kizárólagosan bíróságok általi megvalósítása okán, maguknak a bíróságoknak a hatáskörébe tartozik. A jogalkalmazói kontrollon keresztül valósul meg a jogvédelem mindkét fajtája.

A dolgozatban azonban a vizsgálódást leszűkítjük a bíróságokkal szembeni jogvédelmi eljárásra, arra a peres eljárásra, mely a Pp. 2. §-ában található. Az a jogtechnikai megoldás, hogy az alapvető emberi jogok egy része igazságszolgáltatási, majd eljárásjogi alapelvvé vált és a hozzájuk kapcsolt jogkövetkezmény, mint jogvédelmi eljárás is a polgári perrendtartásban nyert elhelyezést, jogértelmezési kérdések sorát vetette fel. Ebből egy kicsiny szeletkével foglalkozunk: azt vizsgáljuk meg, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog, mint alapelv hatálya meddig terjed, de megközelíthetjük a kérdést a közhatalmi jogsértésért való felelősség felől is.

3. A Polgári perrendtartás kódex jellege és viszonya a nemperes eljárásokhoz

A Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény kódex, ehhez kétség sem fér. Az első négy Pp. Novella jelentősen kibővítette a különleges eljárások körét

¹² VARGA Zs. András: Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának hatása jogszemléletünkre – A közhatalom perlése mint alapvető jog. *Iustum Aequum Salutare* V., 2009/2. 107.

és speciális szabályait, ezek azonban peres eljárások voltak. A törvény első három Része az eljárásjogi általános szabályokat ölelte fel és tartalmazza jelenleg is, a negyedik résztől kezdve különleges eljárásokat szabályoz a Pp., így például a személyállapottal kapcsolatos, a közigazgatási pereket, a sajtóhelyre igazítási eljárást, a munkaügyi, a végrehajtási és az iparjogvédelmi pereket. Részévé lett a kódexnek az egyszerűsített eljárások megújult rendelkezései is, így a fizetési meghagyásos eljárás, majd a kis értékű perek szabályai, de itt nyert elhelyezést a kiemelt ügyekre vonatkozó eltérő jogi normarendszer.

Az eljárásjogi törvényünk létrehozásakor külön jogszabály vonatkozott a nemperes eljárások akkor még igen szűk körére. A törvény hatályba léptetése folytán szükséges rendelkezések tárgyában hozott 105/1952. (XII. 28.) MT rendelet (Ppké.) kezdetben általános szabályozását adta a bírósági nemperes eljárásoknak, melyeket 1958-ig az ideiglenes intézkedés, a házastársi közös vagyon megosztása, a fizetési meghagyás, a holtnak nyilvánítás és az eltűntnek nyilvánítás¹³ alkottott. Fontos azt is hangsúlyozni, hogy a bírósági nemperes eljárások egy része magában a kódexben nyert elhelyezést, vagy a jogalkotás egy későbbi időszakban magában a Pp.-ben helyezte el a rendelkezéseket. Ma a perjogi intézményekkel együtt tárgyalt bírósági nemperes eljárások köre, az egyezségi kísérletre idézés, az előzetes bizonyítás, az ideiglenes intézkedés és a megkeresett bíróság eljárása egyes perceslelményekre.¹⁴

Az 1958-at követő, de különösen az 1990 utáni időszak jogalkotási eredménye abban is megmutatkozott, hogy külön törvények sokaságába kerültek olyan szabályok, melyek nemperes eljárásokat hoztak létre.¹⁵ A ma már közel százra duzzadt polgári nemperes eljárások rendszerezési szempontjában kiemelt helyet foglalnak el az eljárásra jogosultak. E csoportosítás szerint bírósági és nem bírósági (végrehajtó, közjegyző) ügycsoportokat különböztetünk meg. Színesíti a helyzetet, hogy vannak olyan nemperes eljárások, amelynek egy része bírósághoz tartozik, míg másik része például az önálló bírósági végrehajtóhoz, vagy a közjegyzőhöz. Jól szemlélteti ezt a felosztottságot a kielégítési végrehajtás, amely során a végrehajtási kérelmet a bíróság vizsgálja meg, és eljárása eredményeként kibocsátja a végrehajtási lapot, amellyel a bírósági szakasz befejeződik, magát a végrehajtást azonban az önálló bírósági végrehajtó folytatja le egy külön eljárásban. A két szakasz azonban szorosan kapcsolódik egymáshoz. a végre-

¹³ 1/1960. (IV. 13.) IM rendelet.

¹⁴ Pp.

¹⁵ Lásd erről részletesen KISS Daisy: *Per vagy nem per? Kérdések és válaszok a polgári nemperes eljárások témaköréből*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, 2008., KENGyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2012.

hajtói eljárást kötelezően előzi meg a bírósági szakasz. Ügyszám szempontjából nem különül el a végrehajtási kifogás bírósági elbírálása, azonban nem szükségszerű része, eleme egy végrehajtási eljárásnak. Ha végrehajtási kifogást terjeszt elő az arra jogosult fél, azt a bíróság mintegy speciális jogorvoslatot bírálja el a végrehajtói cselekmény tekintetében. Ugyanúgy két szakaszból áll a biztosítási intézkedés iránti eljárás, hiszen a bíróság vizsgálja meg annak feltételeit és rendeli el a biztosítási intézkedést, míg a tényleges foganatósítás, végrehajtás az önálló bírósági végrehajtó hatásköre. Hasonló kapcsolódási pont a bíróság és a közjegyző munkájában, amikor a hagyatéki eljárás során hozott végzéssel szemben közvetlenül a bírósághoz lehet fellebbezni, amikor is a bíróság másodfokú szervként jár el. Az igen tetemesre duzzadó számú, fajtájú eljárások fóruma, az eljárásra hatáskörrel és illetékességgel rendelkező jogalkalmazó szerv jellemzően a bíróság maradt.

A bíróságokkal szembeni azon elvárásból kiindulva, hogy egy jogvitát véglegesen döntsenek el, a fentebb vázolt megoldásokat a kényszer szülte, hiszen egységes, nemperes szabályozás jelenleg nincs a jogrendszerünkben. E hiátus magyarázatára érvelhetnénk a jogalkotás jogpolitikai elképzeléseivel, vagy azzal, hogy a nemperes eljárások célja elsősorban a per pótlásában, a per elhárításában, illetve a per előkészítésében keresendőek, netán a jogok gyakorlását kívánják elősegíteni, esetleg azzal is, hogy ma már túl sok anyagi jogágot érintenek ezek az eljárások. Az érvek együtt is és külön-külön is helytállóak, közös nevezőjük azonban a különös kategória, az egyediség értelmében. A nemperes eljárások nagy számából arra tudunk következtetni, hogy azok a részfeladatok, vagy részcélok, amelyeket meg kívánnak oldani ezekkel az eljárásokkal, annyira egyedi szabályozást vonnak maguk után, hogy csak igen általános rendelkezések kodifikálására lenne mód. Ez azonban már alig különbözik, vagy különbözne a Polgári perrendtartás általános szabályaitól.

Fontos azt is hangsúlyozni, hogy a bírósági nemperes eljárások egy része magában a kódexben nyert elhelyezést, vagy a jogalkotás egy későbbi időszakban magában a Pp.-ben helyezte el a rendelkezéseket. A külön törvények és alacsonyabb szintű jogszabályok többsége csak az eljárás sajátosságait, az általánostól eltérő különleges rendelkezéseket foglalják magukban. Szerencsés esetben meghatározták a Pp.-hez való viszonyukat,¹⁶ más esetben viszont hallgatnak

¹⁶ A végrehajtásról szóló törvény 9. §-a kifejezetten azt mondja ki, hogy azokra az eljárási kérdésekre, amelyeket ez a törvény külön nem szabályoz, a Polgári perrendtartás és a végrehajtásról szóló jogszabályok – a polgári nemperes eljárás sajátosságaiból eredő eltérésekkel – megfelelően irányadók. Hasonló tartalmú rendelkezést találunk a Cstv. 6. § (1) bekezdésében, a Cívtv. I. fejezet 3. címében, a Ctv. vagyonrendezési eljárásának szabályait illetően.

róla. Ha a rendelkezések nem adnak választ eljárásjogi kérdésekre,¹⁷ a bírósági eljárást meghatározó általános szabályok képesek kitölteni ezt az űrt, tehát a kódexet kell alkalmazni. Ahogy Kiss Daisy fogalmazta meg: „[...] a jogelvek és korábbi eseti döntések alkalmazása révén jut oda a bíróság, hogy a külön törvény a speciális, míg a Pp. az általános szabályokat jelenti (lex specialis derogat legi generali elve)”.

A nemperes eljárások szabályozásának jellegéből fakadóan az ún. alapelvi rendelkezések külön szabályozást nem nyertek. Ahol azonban bírósági hatáskörbe tartoznak ezek az eljárások, a bíróságra vonatkozó alapelveknek érvényesülniük kell. Ezek az elvek normatív jellegűek, hiszen nemzetközi egyezményeket kihirdető törvények, az alkotmány, illetve alaptörvény, valamint a bírósági szervezeti törvény fogalmazza meg. Az igazságszolgáltatás minden ágában érvényesülő alapelvek főszabályként a nemperes eljárásokban is érvényesülnek,¹⁸ de az eljárás speciális jellege miatt egyes jogok korlátozottan valósulnak meg.¹⁹ Az igazságszolgáltatás alapelveihez az igazságszolgáltatással kapcsolatos alanyi jogok kötődnek,²⁰ melyek korlátozása csupán az egyoldalú eljárás tényéből fakadhat, vagy abból a helyzetből, hogy a nemperes eljárások egy részében a jogorvoslat valamely formája korlátozott, vagy kizárt. Azonban egyetlen korlátozó, vagy kizáró rendelkezés sem érinti a Pp. 2. § (1) bekezdésében meghatározott alanyi jogosultságokat.

4. Elméleti kihívások és gyakorlati válaszok

A jogállamiság jelenleg létező rendszerében a jogalkalmazói kontroll „csúcs-szerve” a bírósági szervezet, ebből következően a bíróságok, az egyes bíróságok jogalkalmazói tevékenységének kontrollja is a szervezetének keretein belül marad. A jogorvoslati fórumrendszer többszintűsége a jogalkalmazói hibák korrigálására szolgál. Rendszerint, de csak rendszerint alkalmas arra, hogy a ténybelileg, vagy jogilag nem megfelelő döntéseket orvosolja. Ez utóbbi kate-

¹⁷ Például az érdemi döntés tartalma jogorvoslati záradék, egyes eljárási cselekmények határidői, határozat kézbesítésének módja.

¹⁸ Az igazságszolgáltatás kizárólag bíróságok útján való megvalósítása, a bíróság előtti egyenlőség, az anyanyelv használatának joga, nyilvánosság, társasbíráskodás, bírói függetlenség elve.

¹⁹ Tárgyalás hiányában nem tud érvényesülni a szóbeliség elve, valamint a bizonyítás egyes eszközei fogalmilag kizártak.

²⁰ Így a bírósághoz fordulás joga, a tisztességes eljáráshoz való jog, a törvényes bíróhoz való jog, a képviselőhöz való jog, a jogorvoslati jog. Ld. Kiss Daisy: *Per vagy nem per?* Budapest, HVG-ORAC, 2008. 56.

gória eljárásjogot és anyagi jogot egyaránt magában foglal, azonban a fellebbviteli fórumok kizárólag az érdemi döntésre kiható eljárásjogi perceselekményeket tudják vizsgálni, szükség esetén reparálni, vagy az eljárás újra lefolytatását elrendelni, az ezen a körön kívül eső eljárásjogi hibákat, tévedéseket, vagy szabályok be nem tartását azonban nem tudják korrigálni. A rendes jogorvoslati eljárás nem alkalmas erre, de nem is ez a feladata. Azok a jogvédelmi eljárások azonban, amelyeket egyes bíróságok ellen indítanak a Pp. 2. §-ra alapítottan éppen az ilyen helyzetek orvoslására szolgálnak. Ha az alapeljárás polgári per volt, kétség sem fűződhet ahhoz, hogy az alapelvi rendelkezések közé elhelyezett *sui generis* kárfelelősségi alakzatot alkalmazni kell, de mi a helyzet a nemperes eljárások esetén?

Az alapelv-alanyi jogsérelem és jogkövetkezmény kontextusában a konkrét normaszöveg a jogviták és perek kifejezéseket alkalmazza. Valóban kizárólag a perek esetére szűkíti az alapjogok érvényesülését? A primer nyelvtani értelmezés alapot ad egy ilyen megfontolásra, mint ahogy a Fővárosi Ítéltábla az 5.Pf.21.971/2010/5. számú döntésében kifejtette: „A törvény az igazságszolgáltatással kapcsolatos alanyi jogok, alapjogok (tisztességes eljáráshoz való jog, az eljárás ésszerű időn belül való befejezéséhez való jog) sérelme miatt, csak a jogviták elbírálásához fűz különös jogvédelmet, a letéti eljárás jogvitában döntő bírósági eljárásnak nem tekinthető.” Ebből következően a letéti nemperes eljárásban bekövetkezett esetleges sérelemhez a Pp. 2. § (3) bekezdésében meghatározott különös jogvédelem sem társulhat. Ezzel az érveléssel szemben a Kúrai a Pfv.III.22.009/2010/9. számú, ugyancsak letétrel kapcsolatos alapügy miatt indult kártérítési eljárásban azt az álláspontot foglalta el, hogy „A felperesnek egyébként a tisztességes eljáráshoz való joga nem sérült, sem a kártérítési perben, sem a letét visszautalása iránti nemperes eljárásban, ugyanis a tisztességes eljárás fogalmába beletartozik az ügyek ésszerű időn belüli elbírálásához való jog, ezért ennek vizsgálata a nemperes eljárásban nem volt jogszabálysértő.” A nemperes eljárásban a bíróságok érvényesítették a felperesnek azt a jogát, hogy az egyoldalú kérelmére indított eljárást tisztességesen lefolytassák, az eljárási szabályokat betartsák.

A VIII. Pp. novella tartalmát meghatározó két nemzetközi egyezmény, az EJEE és az Alapjogi Charta, az alapjogokat nemperes eljárásokhoz, hanem ügyhöz kapcsolja, nem téve különbséget peres és nemperes eljárás között. A Novella miniszteri indokolása szerint a jogalkotó célja az volt, hogy a Pp. alapelvei összhangba kerüljenek a nemzetközi egyezményekben vállalt kötelezettségekkel, sőt hivatkozott az Európai Bizottság Agenda 2000 című dokumentu-

mára, kiemelve a jelentésből a bíróságok túlterheltségét, melynek következtében a bírósági eljárások elhúzódnak.

Az alanyi jog mibenlétét ezért célszerű teleologikus értelmezéssel is vizsgálni. Amennyiben a bíróságok, mint egy szervezetrendszer veendő figyelembe, a perrendtartást alkalmazó bíróságok tevékenységében alapelvi szinten különbséget tenni nem lehet. Magát a Polgári perrendtartást sem csupán perekben alkalmazzák a bíróságok, hanem a nemperes eljárások esetén is. E körben különös jelentőséggel bír, hogy egyes nemperes eljárások kizárólag a Pp.-ben nyertek szabályozást. Ha elfogadnánk a nyelvtani értelmezést, akkor olyan eljárásokat kellene az alapelvek érvényesülése közül kizárni, amelyek magukban a Polgári perrendtartásban szabályozottak, csak és kizárólag ott találhatók a rájuk vonatkozó rendelkezések. A bírósági indoklás nem az alapelv felől, hanem az alanyi jog oldaláról érvelt. Álláspontunk az, hogy akár egyik, akár másik vetületét nézzük az emberi jognak, célirányultsága változatlanul a fél, az ő tiszteletben tartandó joga és ügye.

A Győri Ítélőtábla Pf.III.20.386/2010/5. számú döntésében az ideiglenes intézkedés iránti kérelem első- és másodfokú elintézését értékelte olyan – a per további menetétől elkülönülő – önálló szakasznak, eljárásnak, amely tekintetében önállóan is vizsgálható, hogy egy bíróság megfelelően biztosította-e a feleknek a Pp. 2. § (1) bekezdése szerinti jogának érvényesítését. Úgy foglalt állást, hogy ennek elmulasztása esetén a fél az alapper befejezése előtt is érvényesítheti a méltányos elégtételt biztosító kártérítés iránti igényét. Egy másik ideiglenes intézkedés iránti eljárás folytán a Győri Ítélőtábla – egyezően a megyei bírósági állásponttal – úgy foglalt állást az alanyi jogok sérelmének figyelembevétele során, hogy a sérelem „az ilyen hosszú időn át történő nem döntésben” testesül meg, a döntés hiánya sérti a bírósággal szemben elvárható, a processzuális igazság fenntartásához való jogot a felekkel szembeni arányosság biztosításának követelményét, egyúttal a felperes jogorvoslathoz való jogát” (Pf. I. 20.138/2007/6).

A tisztességes eljárás alanyi jogának realizálódását tekintve a Fővárosi Ítélőtábla úgy érvelt, hogy „A polgári bírósági útra tartozó jogvita és a hátrány hiánya azért bír jelentőséggel, mert a Pp. 2. § (3) bekezdése alapján követelhető méltányos elégtételt biztosító kártérítésnek feltétele, hogy a félnek polgári bírósági útra tartozó jogvitája legyen.” Ha pedig ilyen nem volt, nem lehet azt mondani, hogy sérültek a jogai. Arra az esetre, ha a Pp. 2. § (1) bekezdésében foglaltak teljesítését a bíróság elmulasztja, a Pp. 2. § (3) bekezdése a fél alapvető jogai sérelmének vélelmét állítja fel. Ez a vélelem azonban a jelen esetben megdőlt, a felperesnek sérelme nincs, hiszen már jogvitája sem volt. Sérelem

hiányában méltányos elégtételt biztosító kártérítés (sérelemdíj) sem járhat (5.Pf.20.731/2010/5.)

A fenti döntés vonatkozásában a Legfelsőbb Bíróság Pfv.III.20.102/2011/3. számú ítéletében azt fejtette ki, hogy „nem annak van jelentősége, hogy az igény érvényesítése nem tartozott bírósági útra, hanem annak a ténynek, hogy a bírósági utat ténylegesen már fizetési meghagyásos eljárás formájában igénybe vette a felperes. Ebben a perben már csak abból lehetett kiindulni, hogy volt ténylegesen lefolytatott fizetési meghagyásos eljárás és ehhez képest kellett megítélni a felperes igényét. Miután a méltányos elégtételt biztosító kártérítés feltételei fennálltak, az összecszerúségben kellett állást foglalni, amelyben az elsőfokú bíróság helyesen döntött.”

A perrendtartás nemperes eljárásban való alkalmazhatóságának kérdése nem kizárólag az általános szabályok kiegészítő alkalmazásának szükségességét veti fel, és nem koncentrálódik az alapelvek vagy alanyi jogok érvényesülésének kérdésére, hanem kicsúcsosodik abban a jogértelmezési problematikában, hogy a Pp. 2. § (3) bekezdésében lévő jogkövetkezmény alkalmazható-e a nemperes eljárásokban. E helyütt nem vizsgáljuk a fél saját közrehatását és a jogorvoslat kimerítésének kötelezettségét, csak annak elvi alapokon nyugvó megengedhetőségét, hogy a tisztességes eljárás jogának sérülése esetén a törvényi szankció érvényesül-e a nemperes eljárásokban. Ahogy azt már vázoltuk, a sui generis kárfelelősség szabálya anyagi jogi rendelkezés. A jogalkotó mégis a Pp-ben helyezte el, egyértelművé téve, hogy az kizárólag eljárásjogi sérelem esetére rendelt különös jogvédelem, melynek lényege a méltányos elégtételt biztosító kártérítés. Felvethető a kérdés úgy is, hogy hol a hangsúly: az alapelvi szintű jog sérelmén, vagy a hozzákapcsolt jogkövetkezményen? Ez az a pont, ahol a bírósági gyakorlat igen jelentős eltérést mutat.

A Fővárosi Ítéltőábla a felszámolási nemperes eljárások tekintetében kategorikusan fogalmazta meg, hogy a Cstv. 6. §-ának (2) bekezdését, nyelvtani értelmezése szerint, csak az eljárási kérdésekre lehet a Pp. szabályait alkalmazni. Ebből az következne, hogy alanyi jogsérelem esetén a méltányos elégtétel iránti igénynek nincsen akadálya, hiszen a jogalapba tartozó feltétel, a sérelem megvalósult. A jogi érvelést azonban azzal folytatja a felsőbb bíróság, hogy a Pp. 2. §-ának (3) bekezdése alapján azért jár a kártérítés, mert a fél alapjogai sérültek. A Pp. 2. §-ának (3) bekezdése a felszámolási eljárásban nem alkalmazható (Fővárosi Ítéltőábla 5.Pf.21.497/2009/8).

Ugyanezen okfejtés alapján foglalt úgy állást a végrehajtási alapeljárást illetően, hogy a per jogerős befejezését követően indult – nemperes – végrehajtási eljárásra Pp. 2. § (3) bekezdésének alkalmazása szóba sem jöhet. Megjegyzi az

ítélőtábla, hogy „az 1994. évi LIII. törvény (Vht.) 9. §-a a Polgári perrendtartás szabályait csak eljárási kérdésekre rendeli megfelelően alkalmazni, a Pp. 2. § (3) bekezdése azonban anyagi jogi szabály, ezért a végrehajtási eljárásban való alkalmazására ez okból sincs jogi alap” (5.Pf.20.567/2007/6).

Ezzel szemben a Debreceni Ítélőtábla, egy biztosítási intézkedés elrendelésére irányuló végrehajtási nemperes eljárás alapügyével kapcsolatosan megvizsgálta a tisztességes eljárás követelményeit, érdemben vette sorba és egyenként értékelte a felhívott felperesi hivatkozásokat, az adott ügyben érvényesülő sajátos eljárási szabályok szerint elemezte az alanyi jog sérelmének bekövetkeztét vagy annak elmaradását, s mindezek után mondta ki, hogy tisztességes eljárás követelménye a felperes kérelmének elbírálásával összefüggésben hiányosság az alperes terhére nem állapítható meg, továbbá az időszerűség követelménye tekintetében sem állapítható meg mulasztás az alperes terhére (Pf.20202/2010/6). Ugyanígy vizsgálta érdemben a keresetet és a jogsérelem jogkövetkezményének levonására alapot adó körülményeit a Győri Ítélőtábla is a már ismertetett ügyekben.

Talán szélsőséges a következő példa, de azt jól érzékelteti, hogy az alkalmazhatóság feltétele a bírósági szervezet előtti eljárásokra helyeződik, nem pedig az eljárás fajtájára. A Legfelsőbb Bíróság Pfv.IV.20.438/2010/5. számú döntésében azt mondta ki ugyanis, hogy „Az ügy ésszerű időn belül való befejezéséhez való jog a bíró fegyelmi ügyében a fegyelmi bíróság előtt folyamatban lévő fegyelmi eljárásban is érvényesül.”

4. Konklúzió

A perrendtartás alapelvei közé elhelyezett kárfelelősségi szabály szimbolikus üzenetet hordoz. Az anyagi igazság kikerült az elvárások közül, de a helyébe lépő processzuális követelmények változatlanul nagymértékű alaposságot követelnek meg a bíróságoktól. S még egy nagyon fontos momentumot, amelyet az Alkotmánybíróság fogalmazott meg, azt, hogy a felek alanyai és nem tárgyai az eljárásoknak.

Az alapelvek lényege azonban, hogy a jogalkalmazó szemléletét hassák át, támaszt adjanak a jogértelmezésben, és az esetleges joghézag kitöltésében. Általánosak, ezért korlátozások és megszorítások nélkül érvényesülnek, s nem következhet belőlük az az álláspont, hogy némely eljárás típusra vonatkoznak, mások pedig nem. Feltétlenül érvényesülnie szükséges a jogviták elbírálásához, a perek tisztességes lefolytatásához és ésszerű időn belül történő befejezéshez való alapvető jognak a bírósági hatáskörbe tartozó nemperes eljárások vonatko-

zásában is. Rendeltetése ugyanis más alapvető jogok garanciájaként való hatás. Biztosítására az a jogvédelmi eljárás szolgál, mely a közhatalom gyakorlóival szembeni védelmet jelenti, és közvetlen célja az okozott jogsértés orvoslása. A rendelkezés lényege, hogy a jog érvényesülésének elmaradásában áll a jogsérelem és ennek jogkövetkezménye a méltányos elégtételt biztosító kártérítés. A jogszabály értelmezési módszerek közül bármelyiket is választjuk, egyik sem vezethet oda, hogy egy jogintézmény lényegét, alapvető célját annuláljuk.